

СТРОКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Шульженко А. В.

ВСТУП

Строки в кримінальному та кримінальному процесуальному праві виступають фундаментальним інструментом регламентації діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду. Їх призначення полягає у забезпеченні оперативності, передбачуваності й ефективності кримінального провадження, а також у захисті прав і свобод учасників процесу від необґрунтованих затримок. Дотримання строків є проявом верховенства права та важливим чинником запобігання порушенням, таким як надмірне тримання під вартою, затягування розгляду справи або втручання у приватне життя особи. Отже, строки виконують подвійну функцію – гарантійну та регулятивну, створюючи умови для справедливого правосуддя.

У ширшому контексті концепції сталого розвитку, строки кримінально-правових процедур корелюють із цілями та орієнтирами вектора «Мир, справедливість та сильні інститути» (SDG 16). Своєчасність процесуальних дій знижує ризики корупційних зловживань, сприяє прозорості діяльності правоохоронної та судової систем і зміцнює довіру громадян до державних інституцій. Дотримання строків у кримінальних провадженнях також оптимізує використання людських, фінансових та організаційних ресурсів, що відповідає логіці раціонального та стійкого управління. У цьому сенсі правозастосування строків є не лише юридичним механізмом, а й елементом системної інституційної стійкості держави.

Більш того, ефективність забезпечення строків у кримінальному праві та процесі сприяє соціальній стабільності та збереженню громадської безпеки – ключових аспектів сталого розвитку суспільства. Своєчасне покарання правопорушників виконує превентивну функцію, тоді як відкритість і чіткість процедур гарантують доступ до правосуддя й захищають громадян від дискримінаційних практик. Таким чином, строки у кримінальному та кримінальному процесуальному праві – це не лише технічний елемент правового регулювання, а й важливий індикатор якості інституцій, які формують здатність держави рухатися шляхом сталого розвитку.

1. Строки в кримінальному праві

Кримінальний кодекс і його коментарі не дають чіткого визначення строків. Це пов'язано з тим, що поняття строку з'являється у різних правових нормах та пов'язується із досягненням віку кримінальної відповідальності, давністю, покаранням, випробуванням, судимістю та ін. Ці напрямки є окремими і тому строки, з ними пов'язані, розглядаються і в якості періодів, і в якості термінів,

моментів. На строки матеріального права впливають різні фактори та суб'єкти, якісь із строків мають чітке визначення в законодавстві, якісь – встановлюються на розсуд процесуальних суб'єктів. Строки матеріального і процесуального права тісно переплітаються через процесуальну діяльність.

На відміну від матеріального права, процесуальне право чітко надає визначення строків як встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані або мають право приймати приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії (ст. 113 КПК України, а також ст. 28 КПК України)¹.

Тобто процес визначає строки і строки визначають дії в якості процесуальних, тобто таких, що здійснюються процесуальними суб'єктами в межах кримінального провадження.

Строки в процесуальному праві також пов'язані із такою засадою кримінального провадження, як розумність строків. Розумними є об'єктивно необхідні для виконання вищезгаданих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Критеріями ж визначення розумності є складність кримінального провадження, що залежить від кількості підозрюваних, кількості епізодів протиправної діяльності, обсяг та специфіка процесуальних дій; поведінка учасників кримінального провадження; спосіб здійснення суб'єктами розслідування та судом своїх повноважень.

Засада розумності розкривається також через ч. 3 ст. 9, ч. 2 ст. 12 МПППП, ст. 6 КЗПЛ, а також через 38 принцип Зводу принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином². Крім цього, окремі положення розумності роз'яснюються рішеннями ЄСПЛ (наприклад, «Сергій Волосюк проти України», «Правлюлінець проти України», «Кудла проти Польщі» та ін.).

Процесуальне право може вар'ювати строками, вони не є постійними, так, наприклад, підозрюваний та потерпілий можуть звертатися до прокурора, слідчого судді та суду з клопотанням про необхідність здійснювати кримінальне провадження або деякі процесуальні дії у більш короткі строки, ніж передбачено КПК України.

Процесуальні строки можуть залежати від суб'єкта, що їх встановлює (прокурор, слідчий, дізнавач, суд); від визначеності (абсолютно визначені, відносно визначені і не визначені), за юридичними наслідками (право-встановлюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі) та ін.

Щодо матеріального права, строки розглядаються в іншій площині і встановлюються переважно законом, але застосування строків матеріального права суб'єктами процесуального права при врахуванні суттєвих обставин при призначенні покарання, його зміні та інших передбачених законодавством дій. Тому, на нашу думку, строки матеріального і процесуального права не можна

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 910. № 1112. № 13. Ст. 88.

² Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року.

розглядати окремо, вони пов'язані між собою через відповідальність процесуальних суб'єктів за дотримання норм матеріального права.

Строк в кримінальному праві має свою специфіку, по-перше, він може пов'язуватися із настанням певної події (наприклад, віку кримінальної відповідальності, повноліття, факту кримінального правопорушення, взяття під варту, відбуття покарання тощо). По-друге, строк у кримінальному провадженні може мати свої межі, як наприклад, визначення строку випробування (від одного до трьох років), строку відбування покарання (при ухваленні вироку), строку погашення судимості (при відбутті покарання), строку звільнення від кримінальної відповідальності (за наявним відбуттям 2/3 строку для визначеної законом категорії ув'язнених при умовно-достроковому звільненні).

Строк пов'язується настанням (досягненням) певного віку, з якого особа починає нести кримінальну відповідальність, з проміжками часу, що пов'язуються із вчиненням кримінального правопорушення (строки давності), а також строк, що зазначений санкціями конкретного виду покарання.

Строк у кримінальному праві можна визначити як певний період часу, який породжує чи скасовує кримінально-правові відносини. Даний період часу пов'язується також з існуванням кримінально-правових відносин, а його початок або закінчення виступають поворотними моментами у виникненні або скасуванні таких відносин.

2. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі та просторі і його зворотна дія

Строки кримінальної відповідальності пов'язуються із настанням кримінальної відповідальності, зокрема, з дією закону у часі та просторі та його зворотною дією.

Відповідно до ч. 3 ст. 2 КК кримінальна відповідальність може наставати у зв'язку прийняттям самого закону про кримінальну відповідальність, який встановлює самі строки і механізм, за яким такі строки обраховуються.

Кримінально-правові норми не можуть існувати поза Кримінальним кодексом України, а тому повністю ним охоплюються і визначаються.

Кримінальна відповідальність розглядається як один із видів правової відповідальності що настає внаслідок вчинення суспільно-небезпечного діяння, визначеного Кримінальним кодексом України. Кримінальна відповідальність, що полягає в обмеженні прав і свобод особи, що вчинила протиправне діяння, здійснюється на підставі вироку суду, індивідуалізована щодо конкретної особи, реалізується спеціальними органами, відповідно до кримінально-виконавчого законодавства.

Ст. 4 КК України визначає чинність закону про кримінальну відповідальність в часі. Закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через десять днів після його оприлюднення, і саме із моменту його дії починають діяти прописані в ньому норми про строки. Оприлюднення також пов'язане із підписанням закону Президентом України і опублікуванням у засобах інформації, через телебачення, радіо, комп'ютерні мережі.

При розрахунку першого строку, пов'язаного із дією закону про кримінальну відповідальність, день опублікування самого закону не береться.

У законах, що містять зміни до окремих положень КК України вказується дата, з якої ці зміни стануть чинними. Так, наприклад, останні зміни до КК України, підписані Президентом В.О. Зеленським 29.10.2024 (документ 4033-IX), набрали чинності наступного дня за днем його опублікування³.

В ч. 2 ст. 4 КК України міститься правило чинності закону про кримінальну відповідальність – злочинність та караність діяння визначається законом, який діяв на момент вчинення кримінального правопорушення. Тобто строки притягнення до кримінальної відповідальності прямо пов'язуються із строками набуття чинності та самої дії закону про кримінальну відповідальність.

Час вчинення кримінального правопорушення має більш чітке визначення. Ч. 3 ст. 4 містить визначення часу вчинення злочину як часу вчинення особою передбаченою особою про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. Відповідно до визначення, часом вчинення слід вважати момент закінчення кримінального правопорушення, настання суспільно-небезпечних наслідків, час вчинення усіх передбачених законом дій при кримінальному правопорушенні з усіченим складом, час вчинення дії або бездіяльності при триваючому кримінальному правопорушенні або ж час вчинення останньої протиправної дії при триваючому кримінальному правопорушенні.

Тобто строк притягнення до кримінальної відповідальності у відповідності з наведеними прикладами починається в залежності від характеристики самого кримінального правопорушення.

Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність в часі теж може впливати на строки. Так, відповідно до ст. 5 КК України, закон про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотню дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі, на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.

Зворотна дія є одним із конституційних принципів – принципом ретроактивності. Так, відповідно ст. 58 Конституції України, ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визначалися законом як правопорушення. Тобто зворотна дія скасовує строки притягнення до кримінальної відповідальності.

Дана норма закону, на нашу думку, впливає на строки, тому що декриміналізація впливає на покарання, може скасувати його, тобто строк покарання буде або зменшено, або взагалі скасовано. Строк може змінюватись на інший строк при запровадженні (заміні) на альтернативний вид покарання, а також посилення заходів профілактики та запобігання злочинності.

Припинення чинності закону про кримінальну відповідальність скасовує і порушення норм такого закону. Причинами цього виділяють як скасування самого закону, заміну закону іншим і закінчення строку дії такого закону.

³ Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2025, № 10, ст. 34.

Але і без зміни санкції відповідної норми кримінальну відповідальність може бути пом'якшено. Це здійснюється через: зменшення часової, грошової, або зменшення верхньої чи нижньої межі покарання; застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або зменшення строків, які необхідно відбути для такого звільнення; через зміни або виключення обставин, що обтяжують покарання; зменшення строків погашення судимості⁴.

На думку науковців, загальні засади застосування звільнення від покарання не вичерпуються положеннями ч. 1 ст. 74 КК України. На думку Т.А. Шевчук, звільнення від покарання з випробуванням передбачається лише у виключних випадках, якими є призначення особі покарання у виді виправних робіт, службове обмеження для військовослужбовців та обмеження волі⁵.

Застосування справедливого виду звільнення від покарання, врахування при звільненні від покарання положень Загальної частини КК України, незастосування звільнення від покарання в деяких випадках до осіб, засуджених за корупційні кримінальні правопорушення⁶.

3. Строки давності щодо звільнення як фізичних, так і юридичних осіб від кримінальної відповідальності та від відбування покарання у зв'язку із закінченням таких строків.

Одним із різновидів строків у кримінальному праві є строк давності. Він пов'язаний із вичерпаністю необхідного часу для притягнення до кримінальної відповідальності. Ст. 49 КК України⁷ пов'язує звільнення особи, що вчинила кримінальне правопорушення, від кримінальної відповідальності за нього, із строками давності. Так, особа звільняється від покарання після спливу певного строку після вчинення кримінального правопорушення: у випадку вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання, меш суворе, ніж обмеження волі – два роки; вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у вигляді обмеження волі, чи у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років – три роки; у випадку вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років – п'ять років; у вчиненні тяжкого злочину – десять років; у разі вчинення особливо тяжкого злочину – п'ятнадцять років.

Строком давності є період часу, визначений в законодавстві, який обраховується з дня вчинення кримінального правопорушення і до моменту втрати особою суспільної небезпеки, що характеризується як не притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності за інші кримінальні

⁴ Верховний суд України. Лист від 01.09.2015. «Аналіз судової практики застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі»

⁵ Горох О., Коломієць С. Про систему загальних засад звільнення від покарання. *Evropský politický a právní diskurz*. 2022. Svazek 9, 5 vydání. С. 81–96.

⁶ Шевчук Т.А. Особливості застосування спеціальних засад звільнення від відбування покарання за вчинення кримінальних проступків. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3(33). С. 92–106.

⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 910. № 1112. № 13. Ст. 88.

правопорушення, не скоєння нових кримінальних правопорушень, не ухилення від слідства та суду.

Строк, що визначається роками, спливає відповідний місяць та число останнього року строку.

Перебіг давності зупиняється у тому випадку, якщо особа, що вчинила кримінальне правопорушення, ухиляється від слідства та суду і при її затриманні або з'явленні до органів слідства та суду перебіг поновлюється. З часу вчинення кримінального проступку – п'ять років. У цьому разі особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення кримінального правопорушення минуло п'ятнадцять років.

Строки звільнення від кримінальної відповідальності пов'язані з необхідністю дотримання наступних умов: вичерпання зазначених у законі строків; законслухняна поведінка, що характеризується невчиненням нових кримінальних правопорушень визначеного законодавством ступенів тяжкості; законслухняна поведінка, що супроводжується не ухиленням особи від слідства та суду.

Строк давності починає свій перебіг із дня вчинення особою кримінального правопорушення. Це положення розповсюджується і на вчинення замаху на або ж вчинення готування.

Давність не розповсюджується на деякі категорії кримінальних правопорушень. Це стосується злочинів проти основ національної безпеки України, проти миру та безпеки людства та катування.

Теоретичні проблеми застосування строків завжди, зокрема строків давності, викликали увагу науковців.

Розглядаються об'єктивні та суб'єктивні обставини часу, його періоди та засоби обчислення. Об'єктивний характер строків включає правові закономірності та класифікаційні положення, у відповідності до яких строки обчислюються годинами, днями, місяцями, роками. Якщо розглядати строки давності, то до уваги береться день, місяць та рік⁸.

Також мова може йти про невизначеність строку у тому випадку, коли він переривається на не визначений період, що пов'язується з вчиненням процесуальних дій.

Звертає на себе увагу проблема невизначеності строків у законодавстві. Це пов'язано із трьома різними проблемами: різним тлумаченням «ухилення від слідства та суду», відсутністю єдиного механізму обрахунку строків після зупинення і проблемою «відновлення» давності.

Тлумачення строку, що передбачає «ухилення від слідства та суду». Верховний Суд визначив, що кримінальний кодекс пов'язує зупинення строків давності не з постановами про зупинення слідства, а з лише щ умисними діями особи, спрямованими на ухилення від слідства. Це може бути: нез'явлення без поважних причин за викликом, недотримання умов запобіжного заходу, зміна документів, що посвідчують особу, зміна зовнішності, перехід на нелегальне становище, перебування тайнику, імітація смерті тощо⁹.

⁸ Остафійчук Г. Строки в кримінальному провадженні: теоретичні проблеми і практика застосування. С. 235.

⁹ Постанова Верховного Суду України від 19 березня 2015 року № 5-1кц15.

Давність визначається як персоніфіковане поняття, тому що пов'язується із діями конкретної особи, що підлягає кримінальній відповідальності. Перебіг строків давності відновлюється, коли особою з'являється до органів розслідування та суду, коли її затримано або встановлено її місцезнаходження.

Має значення при цьому і кримінально-процесуальний статус особи, щодо якого вирішуються питання про застосування строків давності.

Давність має розглядатися як довгострокова категорія. Ми погоджуємося із думкою О. Захарченко про давність як прояв тривалого періоду часу. Так, на думку О. Захарченко, лише тривала відсутність за місцем перебування підозрюваного свідчить про ухилення від слідства та суду¹⁰. Під тривалістю можна розуміти, на нашу думку, період часу, не менше одного року. Якщо поняття злісності включає не менше 3-4 місяців, то довгий або тривалий строк – це строк не менше 12 місяців. Це підтверджується етимологічним роз'ясненням: тривалий і довгий виступають синонімами, довгий, у свою чергу, визначає багато, як, наприклад, у розрахунку строку, днів або місяців. Днів не може бути багато при обрахунку строку, а от місяців у складі року може бути більше 12, що перевершує рік. Виправдується вживання прикметника довгий зі словами століття, рік, година, хвилина, коли необхідно передати наслідок небезпечних обставин чи негативних явищ¹¹, як, наприклад, ухилення від кримінальної відповідальності.

Є.В. Расчетнов вважає, що поняття довготривала відсутність не є цілком конкретним поняттям¹², але ми вважаємо, що цю конкретику можна здобути виходячи із кожної фактичної обставини ухилення.

Законодавство не містить також чітких вказівок на ухилення та визначення, що саме є підставою для переривання: активне чи пасивне ухилення. Останнє може проявлятися через неможливість повернення із-за кордону не за власної волі, ненадання інформації, і в будь-якому випадку може створювати правову невизначеність.

Наступним важливим питанням є визначення моменту початку перебігу строку. трок давності починається з факту кримінального правопорушення, з моменту його вчинення. Але навіть це не є однозначним. Обрахування строку можна починати як з моменту виявлення кримінального правопорушення, так і з моменту офіційного повідомлення особи про підозру. В окремих випадках факту вчинення кримінального правопорушення недостатньо для обрахування строків давності, саме кримінальне правопорушення може бути тривалим, існує значний розрив у часі між його початком і закінченням, а іноді взагалі потрібне додаткове підтвердження у вигляді процесуальних дій.

Також в законодавстві відсутні норми щодо строків давності, якщо кримінальне правопорушення виявлено через кілька років після його вчинення, і якщо мова не йде про декриміналізацію, або коли підозрювана особа

¹⁰ Захарченко О.В. Діяльність слідчого щодо розшуку обвинуваченого : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 203 с. 73

¹¹ Чак Є.Д. Складні випадки українського слововживання. *Літературне місто*. <https://litmisto.org.ua/?p=20971>.

¹² Расчетнов Є.В. Зупинення досудового розслідування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 237 с.

перебуває на території іншої країни. Чи буде ухиленням виїзд за кордон, чи формальне оголошення в розшук, чи є ухиленням неотримання повістки або не повідомлення – це найпроблемніші питання, пов'язані із перебуванням особи за кордоном.

В законі відсутні конкретні норми щодо строків давності в окремих випадках, якщо, наприклад, особа знаходиться за межами України. Слідчі органи не мають чіткого алгоритму дій при відмові іншої держави від екстрадиції: чи будуть зупинені строки чи після їх перебігу особа не буде притягнута до кримінальної відповідальності.

Також постають питання, пов'язані із відновленням строку. Якщо особу було затримано, коли починається новий відлік: з моменту затримання, екстрадиції, оголошення підозри чи інші обставини, питання залишається відкритим, тому що судова практика з цих питань не є сталою та однорідною.

Також у зв'язку із подіями, пов'язаними з періодом воєнного стану, законодавство не завжди враховує можливості міжнародного переслідування, що може залишати суперечності при застосуванні строків давності.

У зв'язку з цим виникає потреба у чіткому визначенні, що є підставою для початку перебігу строків давності, коли такий строк може бути перерваний або зупинений, щоб уникнути різних тлумачень у судовій практиці.

Визначення моменту початку перебігу строку є не менш проблематичним питанням. Це пов'язано із кримінальними правопорушеннями, які мають або тривалий, або прихований (латентний) характер: економічні, корупційні, воєнні, екологічні. Закон не розкриває питання про те, чи може строк давності минути з початку вчинення такого кримінального правопорушення. Це створює ситуацію, за якою особа може уникнути кримінальної відповідальності через спливу часу, а це є недопустимим для реалізації засад справедливості та верховенства права.

4. Види кримінальних покарань у вигляді їх строків та особливості застосування таких строків. Зміна та заміна строкових покарань

Система кримінальних покарань являє собою вичерпний та загальнообов'язковий перелік визначених за змістом видів покарань, що характеризуються внутрішньою єдністю та узгодженістю¹³. Система покарань дає суду можливість здійснити індивідуалізацію покарання, врахувати ступінь тяжкості, особу винного та обтяжуючі і пом'якшуючі обставини. Система покарань побудована за принципом від менш суворого до найсуворішого.

Ст. 52 КК України визначає основні та додаткові покарання. Але в теорії права існують інші класифікації. Так, наприклад, наукова література виділяє наступні критерії для поділу покарань:

За строком: строкові, безстрокові, одномоментні, одноактні чи без визначення строку;

За зв'язком із ізоляцією від суспільства: пов'язані та не пов'язані з нею;

¹³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка Київ : Юридична думка. 2012. 1316 с.

За суб'єктом застосування: загальні та спеціальні¹⁴.

До строкових покарань відносяться ті, що мають визначені строки застосування. Це такі покарання, як: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк.

До безстрокових відносяться такі покарання, що не мають визначеного строку їх застосування: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, довічне позбавлення волі.

Є види покарання не мають відношення до строків – штраф, конфіскація майна, позбавлення державної нагороди України.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основний вид покарання передбачене ст. 55 КК України, може призначатися строком від трьох до п'яти років або в якості додаткового від одного до трьох років. Для неповнолітніх це покарання може застосовуватися як додаткове. Покарання призначається за умови передбаченої відповідальності за скоєне кримінальне правопорушення, а також із застосуванням ст. 69 КК – за умови застосування більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, а також при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням, при звільненні від покарання на підставі закону України про амністію або акту помилування (ст. 85 КК).

Якщо вказане покарання застосовується в якості додаткового, воно поширюється на весь час відбування основного покарання у вигляді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців та позбавлення волі на певний строк, і обчислюється з моменту відбуття основного покарання.

Громадські роботи, що передбачені в якості покарання ст. 56 КК України, полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно-корисних робіт, вид яких визначається органами місцевого самоврядування: і встановлюються від 60 до 240 годин. Виконання громадських робіт у нічний час є недопустимим. Закон не передбачає звільнення від відбування цього покарання з випробуванням, умовно-дострокового звільнення, а також заміну невідбутої частини більш м'яким (ст. ст. 75, 81–82).

Виправні роботи як вид покарання відповідно ст. 57 КК України, встановлюються від шести місяців до двох років і відбуваються за місцем роботи засудженого, з відрахуванням у дохід держави із суми заробітку засудженого від 10 до 20 відсотків. У строк не зараховується час хвороби, викликані алкогольним, наркотичним або токсичним видом сп'яніння або діями, пов'язаними з ними, грубим порушенням правил техніки безпеки, умисним заподіянням собі тілесних ушкоджень, час відбування адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт, час тримання під вартою

¹⁴ Мергель М.Р. Критерії класифікації покарань. Збірник наукових статей. С. 145–153. <http://lib.pu.if.ua:8080/bitstream/123456789/17450/1/6413-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-20004-1-10-20230525.pdf>.

як запобіжного заходу у зв'язку із вчиненням іншого кримінального правопорушення під час відбування цього покарання, коли вина у вчиненні іншого кримінального правопорушення доведена у встановленому законом порядку.

Відповідно до ст. 57 КК України передбачено заміна виправних робіт штрафом і навпаки, взаємні несплаченої суми штрафу, а також при призначенні більш м'якого виду покарання, ніж передбачено законом, а також заміні невідбутої частини покарання (ст. 53, 69, 82, 83, 85 КК України). Закон передбачає призначення виправних робіт при звільненні від покарання на підставі закону України про амністію та акта помилування (ст. 85), а також умовно-дострокове звільнення осіб, які відбувають виправні роботи, від відбування цього покарання, а також звільнення осіб від відбування з випробуванням (ст. 81, 75 КК).

Судова практика останніх років наводить приклади активного застосування положень щодо строків давності, особливо у провадженнях, що стосуються особливо тяжких злочинів та екологічних правопорушень. Водночас актуальними залишаються питання щодо тлумачення моменту початку перебігу строку та умов його зупинення або переривання, що в подальшому потребує нормативного урегулювання та уніфікації судової практики.

1. Застосування строків давності у провадженнях щодо воєнних злочинів.

Після початку повномасштабного вторгнення з лютого 2022 року суди стикнулися з новими викликами щодо застосування строків давності за фактами воєнних злочинів. Зокрема, поставали питання не тільки щодо застосування найсуворішого виду покарання, а й застосування строків давності, враховуючи особливий характер та міжнародні зобов'язання України. Це стало однією з причин ратифікації Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду¹⁵. Відповідно до положень ст. 29 вказаного нормативного документу, до злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочини агресії), не застосовуються будь-які строки давності. У XX Розділі КК України довічне позбавленні волі передбачене ст.ст. 437, 438, 439, 442, 442-1, 443, 447, що є уніфікацією вітчизняного законодавства до відповідних злочинів міжнародного кримінального законодавства.

2. Практика Верховного Суду щодо зупинення строків давності.

Щодо випадків, коли підозрюваний або підсудний перебуває за межами України або ухиляється від слідства та суду, виникає необхідність обов'язкового доведення ухилення, а не факт відсутності особи.

3. Врахування строків давності у справах про економічні кримінальні правопорушення.

У практиці 2024 року суди розглядали провадження про економічні кримінальні правопорушення, де строки давності стали ключовими. За фактами про ухилення від сплати податків судами з'ясувалися обставини, чи були дії підсудного умисними чи мали місце обставини, що зупиняють або переривають строк давності.

¹⁵ Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду.

4. Вплив воєнного стану на перебіг строків давності.

У зв'язку із запровадженням режиму воєнного стану в Україні в 2022 році перед судами поставали питання щодо впливу цього режиму на перебіг строків давності. Вирішувалися такі питання, як: чи є воєнний стан обставиною, що зупиняє або перериває строк давності, особливо тоді, коли проведення слідчих (розшукових) дій ускладнювалось через бойові дії.

Як наслідок, у судовій практиці при постановленні вироків, перегляді їх в апеляційному (касаційному) порядку спостерігається неоднакове застосування статей 4, 5, 74 КК щодо правильного визначення закону, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи.

Значені питання були предметом вивчення при підготовці правових позицій Верховного Суду України щодо справ, розглянутих у порядку ст. 40012 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК 1960 р.). Церішення Верховного Суду України у справах: N 5-6кc14, N 5-25кc14, N 5-26кc14, N 5-1кc13, N 5-32кc13, N 5-33кc13, N 5-36кc13, N 5-45кc13.

З метою забезпечення правильного й однакового застосування законодавства, а також захисту та відновлення прав підозрюваних, обвинувачених (підсудних), засуджених шляхом приведення судових рішень у відповідність до норм закону, що скасовують, пом'якшують або звільняють від кримінальної відповідальності, покарання та його відбування, проаналізовано судову практику забезпечення судами реалізації у судовому порядку ст. 58 Конституції України (зворотна дія закону в часі – статті 4, 5, 74 КК) за справами, розглянутими судами у 2012–2014 рр.

ВИСНОВКИ

Строки в кримінальному та кримінальному процесуальному праві є не лише техніко-правовим регулятором, а фундаментальним інструментом забезпечення сталого розвитку держави через зміцнення її інституцій. Вони формують передбачуваний, справедливий і ефективний механізм кримінального правосуддя.

По-перше, **дотримання строків** у кримінальному судочинстві гарантує реалізацію прав людини, запобігає надмірному втручання держави в особисту сферу, усуває ризики необґрунтованого тримання під вартою та затягування розслідування. Це створює умови для формування довіри громадян до правоохоронної та судової систем як інституцій, які діють прозоро й відповідально.

По-друге, **правильне застосування строків** сприяє інституційній стійкості системи кримінальної юстиції. Законність дії кримінального закону в часі та просторі, принцип незворотності покарання, чіткість правил обчислення строків, можливість їх варіювання залежно від складності провадження – усе це забезпечує стабільність правового поля та його адаптивність до суспільних змін. Така гнучкість зберігає баланс між охороною суспільних інтересів і повагою до прав людини, що повністю відповідає цілям сталого розвитку.

По-третє, **своєчасність кримінально-процесуальних дій** оптимізує використання державних ресурсів, зокрема кадрових, фінансових та організаційних. Це підсилює ефективність управління державою, зменшує

навантаження на інституції, попереджає корупційні прояви та сприяє формуванню дієвих, підзвітних структур.

По-четверте, строки в кримінальному праві – як категорія, що визначає межі виникнення, існування і припинення кримінально-правових відносин – забезпечують **стабільність правопорядку**, підсилюють превентивну функцію покарання й підтримують соціальну рівновагу, що є важливими умовами безпечного та стійкого розвитку суспільства.

АНОТАЦІЯ

У статті комплексно розглянуто поняття строків у кримінальному та кримінальному процесуальному праві, їхню юридичну природу, класифікацію та практичне значення для функціонування системи кримінальної юстиції. Проаналізовано співвідношення строків матеріального й процесуального права, їхню взаємозумовленість та вплив на забезпечення законності й справедливості під час притягнення особи до кримінальної відповідальності. Особливу увагу приділено змісту строків досудового розслідування, пред'явлення обвинувачення, апеляційного та касаційного оскарження, виконання вироку, а також строків давності, що визначають можливість або неможливість притягнення особи до відповідальності.

У роботі розкрито критерії визначення розумних строків кримінального провадження, з урахуванням правових позицій Європейського суду з прав людини та національної судової практики. Наголошено на ролі строків як гарантій своєчасного та неупередженого здійснення правосуддя, що запобігає затягуванню процесу та порушенню прав учасників. Окремий акцент зроблено на порядку обчислення строків, правових наслідках їх пропуску, можливостях продовження, поновлення чи скорочення залежно від процесуальних обставин.

Також проаналізовано значення строків як елементу стабільності кримінально-правових відносин, що визначають межі дії закону про кримінальну відповідальність у часі та просторі. Автором підкреслено, що строки є важливою складовою механізму кримінального правового регулювання, оскільки забезпечують баланс між інтересами держави та правами особи, сприяють упорядкованості правозастосовної діяльності та підвищенню ефективності кримінального провадження. У статті наголошується, що коректне встановлення та дотримання строків дозволяє забезпечити оперативність, передбачуваність та результативність кримінальної юстиції, водночас мінімізуючи ризики зловживань і порушень прав людини.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 910. № 1112. № 13. Ст. 88.
2. Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних

кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2025, № 10, ст. 34.

4. Верховний суд України. Лист від 01.09.2015. «Аналіз судової практики застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі».

5. Горох О., Коломієць С. Про систему загальних засад звільнення від покарання. *Evropský politický a právní diskurz*. 2022. Svazek 9, 5 vydání. С. 81–96.

6. Шевчук Т.А. Особливості застосування спеціальних засад звільнення від відбування покарання за вчинення кримінальних проступків. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3(33). С. 92–106.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 910. № 1112. № 13. Ст. 88.

8. Остафійчук Г. Строки в кримінальному провадженні: теоретичні проблеми і практика застосування. С. 235.

9. Постанова Верховного Суду України від 19 березня 2015 року № 5-1к15.

10. Захарченко О.В. Діяльність слідчого щодо розшуку обвинуваченого : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 203 с. 73.

11. Чак С.Д. Складні випадки українського слововживання. *Літературне місто*. <https://litmisto.org.ua/?p=20971>.

12. Расчотнов С.В. Зупинення досудового розслідування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 237 с.

13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка Київ : Юридична думка. 2012. 1316 с.

14. Мергель М.Р. Критерії класифікації покарань. Збірник наукових статей. С. 145–153.

15. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду

Information about the author:

Shulzhenko Assol Volodymyrivna,

Doctor of Philosophy, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Justice and Philosophy of the
Sumy National Agrarian University

160, Herasya Kondratieva Str., Sumy, 40000, Ukraine